

Mindre bidrag

Nogle kilder til Holbergs Moralske Fabler

Et studium af kilderne til Holbergs *Moralske Fabler* (1751) ville, hvis det skulle være udtømmende, føre meget vidt. Som F.J. Billeskov Jansen bemærkede i indledningen til sin udgave af fablerne fra 1971: »Hver Fabel har sin egen Historie, inden for Holbergs Forfatterskab og inden for europæisk Tankeudvikling.« (Ludvig Holberg: *Værker i tolv Bind* ved F.J. Billeskov Jansen, bd. IX (1971) p. 287f.). I Billeskov Jansens Holberg-skrifter er en række af kilderne til fablerne klarlagt, således i *Holberg som Epigrammatiker og Essayist* (1938-1939). Nærværende artikel er et forsøg på at belyse Holbergs forhold til det vigtigste navn i fabeldigtningens nyere historie, nemlig La Fontaine (1621-1695). I alt 14 Holberg-fabler - opregnet nedenfor - kan vi føre tilbage til (15) fabler af La Fontaine. Disse er imidlertid heller ikke originale; stoffet er hentet hos antikkens og renaissancens forfattere, først og fremmest Æsop og Phædrus, og ingen kan for så vidt afgøre, om Holbergs kilde i det enkelte tilfælde er La Fontaine - eller dennes egen kilde. Når dette forbehold er taget, insisterer vi af principielle grunde dog på La Fontaine som Holbergs kilde. En Holberg-fabel, der må udelukkes fra vor »samling«, skønt den forekommer hos La Fontaine (4.bog, nr. 22: *L'Alouette et ses Petits avec le Maître d'un champ*), er Holbergs 14. Fabel (*Lærkens Morale*). La Fontaine's kilde er Aulus Gellius (*Noctes atticæ*, II, 29), og den er også Holbergs: han fortæller også fabelen i *Moralske Tanker* (III, 142), og her henviser han selv til Gellius. Resultatet af nærværende lille undersøgelse er med til at bekræfte Holbergs egen udtalelse i hans »Fortale til Læseren«: »Hvad disse mine Fabler, som ere 232 udi Tallet angaaer, da, naar jeg undtager en Snees deraf, ere de alle Originaler, og af min egen Invention.« (*Værker i tolv Bind*, bd. IX p.290).

Som tekstgrundlag for Holbergs vedkommende er benyttet bd. IX p. 292 ff. af ovennævnte værk. For La Fontaine's vedkommende har jeg valgt en udgave ved René Radouant (Hachette, Paris 1929 (optrykt)). Denne udgave meddeler udførligt kilden til hver eneste fabel og refererer i vid udstrækning til en fabel-anatologi, der normalt anses for at være grundlaget for La Fontaine's læsning af de fleste af hans kilder: *Mythologia Æsopica Isaaci Nicolai Neveleti* (Frankfurt 1610). (Teksten er hos René Radouant oversat til fransk). Antologien medtager ud over Æsop og Phædrus adskillige andre forfattere, og La Fontaine har lånt hos de fleste af dem. Hertil kommer dog nogle forfattere, især nyere, der ikke er medtaget i Nicolas Nevelet's antologi.

1) 6. Fabel: *Dyrenes Kriig imod Menneskerne*, Holbergs kilde: La Fontaine X, 1: *L'Homme et la Couleuvre*. La Fontaine fortæller om en mand, der fanger en slange og vil slå den ihjel: slangen er »symbole des ingrats«. Denne anklage (at slangen skulle være »utaknemmelig«) bliver klarere, hvis vi ser på La Fontaine's egen kilde (der måske forudsættes bekendt hos læseren), nemlig en fabel af en gammel indisk forfatter, Pilpay eller Bidpai. La Fontaine fandt stoffet til flere af sine fabler i denne forfatters samling, der blev oversat til fransk i 1644 under titlen *Le Livre des Lumières ou la Conduite des Rois*. I Pilpay's fabel vil manden redde slangen, der er i fare, men slangen bider blot efter ham. Derfor dens

»utaknemmighed«. Men tilbage til La Fontaine selv: slangen, der anklages for at være utaknemmelig, overfører anklagen på mennesket selv i dets forhold til dyrene, og som mæglere indkaldes en ko, en okse og »et træ«, der alle støtter slangens anklage ud fra egne bitre erfaringer. Manden, der ikke tåler at blive modsagt, dræber til sidst slangen. I moralen appliceres menneskenes forhold til dyrene på de »store«s forhold til de »små« (i samfundet): retten tilhører de første.

I Holbergs fabel går selve idéen: menneskenes utaknemmighed i forhold til (hus)dyrene igen, og den bevidnes udførligt, ligesom hos La Fontaine og dennes kilde Pilpay - hos Holberg af en hest, en hund, en ged og en ko. Men hos Holberg indgår dyrenes anklager i en helt ny og bredt fortalt historie (der muligvis også bygger på en anden forfatter): hele dyreverdenen slutter sig sammen og går i krig mod menneskene, men må hurtigt opgive kampen på grund af indbyrdes stridigheder. Fabelen vil bl.a. »lære«, »at store og vidtløftige Alliancer, som sluttet imellem mange adskilte Folk, kand ingen Bestandighed have, og at de ere ligesom Veyerlys, der lade sig see og forsvinde paa eengang.« (Holberg p. 298). Holbergs ærinde med denne fabel går således i retning af det storpolitiske, det er det originale i forhold til La Fontaine. Men det bærende i fabelen er nok dyrenes »klagemål«, der realistisk skildrer deres trængsler for menneskenes skyld, og her lægger Holberg sig tæt op ad La Fontaine, om end ikke ordret. En enkelt detaille indicerer, at han kan have kendt dennes egen kilde, Pilpay. Det hedder hos Holberg om tre af koens »sønner«, at de »om Sommeren (bleve) satte paa Græs for mod Høsten at sælges til en Slagter.« (Holberg p. 296). Hos Pilpay siger koen næsten tilsvarende om sig selv: »Il (dvs. bonden) m'a mise dans ce pré pour m'engraisser, dans le dessein de me faire couper la gorge par un boucher à qui il m'a déjà vendue.« (Citeret efter La Fontaine p. 384). Vi insisterer dog på La Fontaine som den primære kilde.

2) 7. Fabel: *Katten begiver sig i Munke-Orden*. Holbergs kilde: La Fontaine III, 18: *Le Chat et un vieux Rat*. (La Fontaine's kilder: Æsop + Phædrus). La Fontaine's fabel handler om en kat, der må gribe til list, når den går på musejagt, fordi musene er blevet mere forsigtige: først spiller den »død« og fanger »les plus paresseuses«, derpå triller den sig i mel og bliver uigenkendelig; en gammel, erfaren mus gennemskuer dog katten og redder de andre fra den. - Holberg overtager La Fontaine's historie, men ændrer den på et væsentligt punkt: katten i hans fabel besnærer musene under helligheds maske ved at lade sig »sværte« og således komme til at ligne en munk; men idéen til overhovedet at lade sig farve kan godt stamme fra La Fontaine, hvor katten bare bliver hvid (af mel).

3) 13. Fabel: *Frøernes Klagemaal*. Holbergs kilde: La Fontaine II, 4: *Les deux Taureaux et une Grenouille*. (La Fontaine's kilde: Phædrus). La Fontaine's fabel er beretningen om to tyre, der kæmper med hinanden om en kvie; nogle frøer, der »bor« i nærheden, gør dem opmærksomme på kampens meningsløshed, også for frøernes egen skyld: de er bange for at blive trampet ned af tyrene, og ganske rigtigt, da den tabende tyr flygter, går det ud over nogle af frøerne. Morale: »Hélas! on voit que de tout temps/ Les petits ont pâti des sottises des grands.« (La Fontaine p. 56). - Holberg digter en lidt anden historie, men dog med inspiration fra La Fontaine: et par smådreng kaster med sten efter nogle frøer, og een af disse tager ligesom hos La Fontaine ordet, idet den siger: »Kiære Børn! dette som I her giøre for Tidsfordriv, kommer os arme Frøer dyrt at staae.« (Holberg p. 303). Men moralen er Holbergs personlige; han overfører historien på mennesker, der gør sig morsomme på andres bekostning, og det er især den litterære verden, han har i tankerne.

4) 22. Fabel: *Om Musen udi Osten*. Holbergs kilde: La Fontaine VII, 3: *Le Rat qui s'est retiré du monde*. La Fontaine fortæller om en mus (han skelner ikke skarpt mellem »rotte« og »mus«), der »trækker sig tilbage fra verden« ved at grave sig ned i en ost; nogle andre mus kommer for at bede »le nouveau saint« om en almisse, men bliver afvist. - I Holbergs fabel går musen, der har trukket sig tilbage fra verden, igen, men Holberg digter om på La Fontaine's fabel, idet han indfører en kat, der æder musen »tillige med Osten«. - La Fontaine's fabel er (efter alt at dømme) hans egen invention (jf. La Fontaine p. 234). Vi kan altså i dette tilfælde med sikkerhed sige, at Holbergs kilde er La Fontaine.

5) 82. Fabel: *Løvens Frierie*. Holbergs kilde: La Fontaine IV, 1: *Le Lion amoureux*. (La Fontaine's kilder: Æsop + Aphthonius (2. eller 4. årh.)). La Fontaine fortæller om en løve, der forelsker sig brændende i en ung pige. Hendes fader ved ikke sine levende råd; han har ikke lyst til at love datteren bort til løven, men tør på den anden side heller ikke afvise den. Han løser imidlertid problemet ved at overbevise løven om, at pigen er bange for dens tænder og kløer, og at den må lade dem trække ud, hvis den vil have hende. Løven samtykker - og bliver efter »afvæbningen« dræbt. La Fontaine's morale er: »Amour, amour, quand tu nous tiens./On peut bien dire: »Adieu prudence!«« (La Fontaine p. 120). - Holberg overtager uden videre hele historien, men ændrer moralen (»Fabelen lærer, at man maa ikke lægge Vaaben ned førend Fred er sluttet, og Conditionerne ere opfyldte.« (Holberg p. 355)). En lille detaille indicerer, at Holberg måske har konfereret med den ene af La Fontaine's egne kilder, Æsop. Hos La Fontaine hedder det i slutningen om løven: »On lâcha sur lui quelques chiens:/Il fit fort peu de résistance.« (La Fontaine p. 120). Hos Holberg hedder det blot, at pigens forældre »visede« løven bort med »Haanhed«, og det svarer til Æsop, i hvert fald delvis: »Mais le laboureur, plein de mépris pour lui, le chassa à coups de bâton.« (Citeret efter La Fontaine p. 120). Vi insisterer dog på La Fontaine som Holbergs primære kilde.

6) 112. Fabel: *Om Skaden og Hummeren*. Holbergs kilde: La Fontaine VIII, 9: *Le Rat et l'Huître*. (La Fontaine's kilde er uvis). Hos La Fontaine bliver en mus ædt af en østers, hos Holberg en skade af en hummer, ellers er der ingen lighedspunkter. Men selv om dyrene er forskellige hos de to forfattere, er situationen dog den samme, og vi mener derfor trods alt, at denne fabel af La Fontaine kan henregnes til Holbergs kilder.

7) 129. Fabel: *Dyrs og Fugles Klagemaal*. Holbergs kilde: La Fontaine I, 7: *La Besace*. (La Fontaine's kilder: Avianus (2. eller 4. årh.) + Phædrus). Hos La Fontaine kalder Jupiter dyrene sammen og spørger dem, om de er tilfredse med deres udseende, sammenlignet med de andre dyrs, ellers vil han lave om på det. Ingen af dem har imidlertid noget at udsætte på sig selv; hvis de har nogen fejl, kan de ikke selv se dem - derimod kan de meget vel se de andre dyrs fejl. - Holberg fortæller i og for sig den samme historie, men vender den en hel omgang: hos ham er dyrene utilfredse med sig selv og misundelige på de andre. Efter nærmere overvejelse kommer de dog til det resultat, at de er bedst tjent med det udseende, de har i forvejen.

8) 130. Fabel: *Om Aben, som ønskede sig Døden*. Holbergs kilde: La Fontaine I, 15: *La Mort et le Malheureux*. La Fontaine's fabel handler om en uheldig mand, der hver dag påkalder døden. Hans ønske bliver til sidst opfyldt, døden kommer til ham, men manden bliver derved så forskrækket, at han beder den om straks at gå igen. - Holberg overtager

historien, men hos ham er den ulykkelige en gammel abe - der henviser døden til sin nabo. - La Fontaine's fabel er hans egen opfindelse (i modsætning til den næste og tilsvarende, *La Mort et le Bûcheron*); fremmede kilder kan altså på forhånd udelukkes.

9) 131. Fabel: *Ulvens List mod Faarene mislinger*. Holbergs kilde: La Fontaine III, 3: *Le Loup devenu Berger*. (La Fontaine's kilde: Verdizotti (1530-1607)). La Fontaine fortæller om en ulv, der for at gøre jagten lettere klæder sig ud som fårehyrde. Den sætter dog virkningen heraf over styr ved at prøve at »tale«, idet den således forråder sig selv. - Hos Holberg klæder ulven sig ud som et får, ellers er historien den samme.

10) 154. Fabel: *Rotten og Døden*. Holbergs kilde: La Fontaine VIII, 1: *La Mort et le Mourant*. (La Fontaine's kilde: Abstemius (renaissancedigter)). La Fontaine fortæller om en olding, der bliver opsøgt af døden, men ikke vil med, fordi han ikke er blevet »advaret«. Døden gør ham opmærksom på, at dens ankomst ikke kan være overraskende for en mand i hans høje alder, og at han ellers blot behøver at se sig om: »Je t'ai fait voir tes camarades, / Ou morts, ou mourants, ou malades: / Qu'est-ce que tout cela, qu'un avertissement?« (La Fontaine p. 273 f.). Til sidst må den gamle mand følge med. - Holberg overtager historien, men omplanter den til dyreverdenen, idet oldingen hos ham bliver til en gammel rotte. La Fontaine-citatet foroven går næsten ordret igen i Holbergs fabel, hvor døden siger til rotten: »Du seer dine Medbrødre nu paa een, nu paa en anden Maade dagligen at omkomme« (Holberg p. 405). I moralen tilslutter Holberg sig La Fontaine's filosofi: »La Mort ne surprend point le sage«.

11) 158. Fabel: *Astrologien beskietmet af Ræven*. Holbergs kilde: La Fontaine II, 13: *L'Astrologue qui se laisse tomber dans un puits*. (La Fontaine's kilder: Æsop + Babrius (3. årh. f. Kr.)). La Fontaine fortæller ganske kort om en astrolog, der falder ned i en brønd og bliver hånet, fordi han interesserer sig mere for det fjerne end for det nære. Derefter følger en lang kritik af astrologien, som var på mode på La Fontaine's tid. - Holberg følger La Fontaine, men retter på nogle detaljer; således er det hos Holberg en ræv og ikke et menneske, der håner astrologen.

12) 162 Fabel: *Om den gierrige Mands fundne Skatt*. Holbergs kilder: La Fontaine IV, 20: *L'Avare qui a perdu son trésor* (jf. Æsop) + La Fontaine IX, 15: *Le Trésor et les deux Hommes* (jf. Gilbert Cousin (lat. Cognatus)). Den første af La Fontaine's to fabler handler om en gnier, der har gravet sin formue ned et sted i nærheden af sin bopæl. En skønne dag er pengene væk, og gnieren er fortvivlet. En forbipasserende ræsonnerer, at skaden ikke kan være så stor for ham, når han ikke havde nogen gevind af pengene (»l'usage seulement fait la possession«, som der står i fabelens indledning), og den fremmede anbefaler ham at lægge en sten ned i stedet for pengene: en sten eller en formue, der ikke bliver rørt, det kan komme ud på eet. - I den anden af La Fontaine's to fabler møder vi først en forgældet mand, der beslutter at hænge sig. Han går ud til et gammelt, forladt hus og slår et søm i muren, hvor strikken skal hænge, men i det samme falder der en skat ud af muren. Han opgiver sit dystre forehavende og løber bort med skatten, men lader strikken blive liggende - og ejermændene hænger sig i den, da han kommer og ser, hvad der er sket. - Holberg kombinerer (behændigt) de to La Fontaine-fabler. Hos Holberg efterlader manden, der vil hænge sig, både strikken (jf. den sidstnævnte fabel) og en sten (jf. den førstnævnte fabel), da skatten er fundet af ham. Til dette følger Holberg det originale træk, at gnieren og tyven

er henholdsvis fader og søn - en interessant psykologisk idé med komedie-muligheder i sig. Moralen er den samme som hos La Fontaine: »en Graasteen er af samme Værdi som Guld, naar man graver det ned udi Jorden.« (Holberg p. 411).

13) 164. Fabel: *Fiskerens Dom mellem tvende Strandmøger*. Holbergs kilde: La Fontaine IX, 9: *L'Huître et les Plaideurs*. (La Fontaine's kilde: Boileau: *Épîtres*, II, vers 41-52). La Fontaine's fabel er beretningen om to mænd, der går tur langs stranden og får øje på en østers. De gør begge krav på den, men hvem af dem har set den først? »Eh bien! Vous l'avez vue; et moi je l'ai sentie«, siger den ene (La Fontaine p. 354). De overlader det til en mand, der kommer forbi, at dømme i deres sag. Han afgør den ved at åbne deres østers og spise indholdet og overlade de andre skallerne, én til hver. - Holberg følger La Fontaine, men gør de to mænd til et par måger og dommeren til fisker. Moralen: at ingen af de stridende parter i en sag har noget ud af at gå til »retten« med den, er den samme hos de to forfattere.

14) 219. Fabel: *Biørnen og Geedebukken*. Holbergs kilde: La Fontaine III, 5: *Le Renard et le Bouc*. (La Fontaine's kilde: Æsop). La Fontaine fortæller om en ræv og en gedebuk, der stiger ned i en brønd for at drikke. Ræven kommer op igen ved at bruge gedebukken som »stige«; den har lovet at hjælpe den anden, når den selv er kommet op, men holder ikke løftet. Morale: »En toute chose il faut considérer la fin«. - Denne morale går igen hos Holberg, der imidlertid fortæller en anden historie, så at sige den omvendte: en ged kravler op på et bjerg, en bjørn tror at kunne gøre den kunsten efter og følger efter, men kan i modsætning til den anden ikke komme ned igen.

Christian Jackson

Politisk censur og teaterkritik

Heibergs evner som polemiker og debattør er oftere behandlet og vurderet, mens hans midler som forsvarer for sine synspunkter i de forskellige debatter ikke grundigere er søgt belyst. Sagen om Davids opgør med Det kgl. Teaters direktion i 1830 viser Heiberg som den fuldbårne dialektiker, der afparerede sine modstandere med et våben, hvorimod de intet forsvar evnede.

Nathan Davids artikelserie i Heibergs »Kjøbenhavns flyvende Post« (nr. 76-78, 25.-30. juni 1830) formede sig som en opgørelse af den forløbne teatersæsons resultater. Davids statusopgørelse kan vel med uvildige øjne næppe betragtes som andet end en kompetent vurdering af teaterdirektionens fortjenester, omend artikelforfatteren ikke var synderlig begejstret for direktionens indsats.

Teatret befandt sig imidlertid i en krise, idet ændringerne i den kongelige teaterdirektion i 1829 berøvede direktionen såvel dens erfarne, mangeårige andendirektør G.H. Olsen (død 9. maj 1829) som dens dynamiske økonomidirektør Jonas Collin (afsked juli 1829), mens K.L. Rahbek kun af navn forblev første direktør til sin død i april 1830. I hvor forskelligt Rahbek, Olsen og Collin opfattede teatrets tarv og interesser var der med deres embedsfunktioners ophør definitivt sat punktum for en æra i teatrets administrative forhold.

Olsen og Collin erstattedes af J.D.T. Manthey, der i realiteten alene bestred alle forretninger sammen med teaterchefen, Holstein - i sæsonen 1829/30.